

چکیده: حدیث، از دانش‌های اختصاصی اسلام است که توسط مسلمانان ابداع شد و سامان یافت. نقش ائمه شیعه، به ویژه صادقین، در بالندگی آن، بسیار مهم است. این نوشتار، تلاش‌های امام باقر را در این حوزه بررسی کرده است که با فعالیت‌های فرهنگی ایشان، تحولی عظیم در فرهنگ شیعه به وجود آمد؛ شاگردان ائمه و احادیث منقول از ایشان فزونی و فرهنگ پرستگری و مراجعه به اهل بیت رواج یافت و اصحاب ائمه از نظر علمی و فرهنگی ارتقا یافتند. اقدامات میدانی امام باقر در حوزه حدیث چشمگیر و زمینه‌ساز جهش عظیم حدیث در دوران امام صادق شد؛ اقداماتی نظیر نشر حدیث پیامبر، عرضه حدیث، ترغیب به حدیث پژوهی، تربیت محدثان زبده‌ای چون گروه اول اصحاب اجماع، تأثیرگذاری بر محدثان اهل سنت و معرفی غالیان از مهم‌ترین آن‌هاست. ایشان با تبیین مسائلی چون حجیت کلام اهل بیت، لزوم دقت در سماع، پرهیز از اعتماد به روایت ضعیف و لزوم مراجعه به ثقافت، ابداع مشیقه‌نویسی، تبیین اصول نقد متن حدیث و پرهیز از انکار شتاب‌زد حدیث، زمینه‌ساز مساعدی را برای برجای نهادن میراث حدیثی بی‌نظیر در حوزه‌های تفسیر، عقاید، فقه، اصول، اخلاق و سیره فراهم ساختند.

کلیدواژه‌ها: امام باقر؛ حدیث شیعه؛ علوم حدیث؛ قواعد حدیث؛ روایان حدیث.

□

□

مقدمه

معصومان حضور دوران در، را شیعه حدیث تاریخ، حدیث علم دانشمندان □ □ :، به سه دور □ عصر تولد (از دوران امام علی تا پایان امامت امام سجاد

94هـ-)، دور □ شکوفایی، انتشار و تدوین اصول اولیه (عصر صادقین

:

از سال 94 تا 148 هـ-) و دور □ تبویب و تدوین جوامع اولیه (از آغاز امامت امام کاظم

7

تا پایان غیبت صغری به سال 260هـ-) تقسیم می‌کنند. (ر.ک: معارف، 1381: ص 202) زندگی و امامت امام باقر

7

سرآغاز عصری بود که حدیث شیعه در آن شکوفا و معارف آن منتشر شد. بی‌شک شخصیت عظیم علمی امام باقر

7

، تأثیری بسزا در این شکوفایی داشت. لقب‌های باقر، (شکافنده) □ □ (قمی، 1388: ص 767) به جایگاه □ □ خاص □ □ ایشان در نشر معارف □ □ الهی و روشن □ □ ساختن □ □ زوایای علوم □ □ آن □ □ اشاره دارد. در دوران □ □ امامت □ □ ایشان، هست □ □ اولیه □ □ دانشمندان □ □ محدث □ □ و فقیه □ □ شیعی شکل گرفت. دربار □ □ ایشان گفته □ □ اند:

باقر □ □ امام از □ □ که دانش اندازه آن □ □

7

در زمینه تفسیر، کلام، فقه و احکام حلال و حرام بر جای مانده، از هیچ‌یک از فرزندان حسین :

بر جای نمانده است. «(ابن شهر آشوب، 1956: ج 3، ص 327) با این حال نقش ایشان در پی‌ریزی دانش‌های حدیثی و تبیین قواعد و اصول آن، امری است که متأسفانه تاکنون مغفول مانده است. همه آنچه که تاکنون درباره نقش امام باقر در توسعه و ترویج دانش‌های حدیثی نگاشته شده است، در حد صفحاتی چند در لابلای کتاب‌های تاریخ حدیث است که طبعاً نمی‌تواند آینه تمام‌نمای کوشش‌های ایشان باشد. از میان انبوه کتاب‌ها و مقالاتی که به بررسی ابعاد علمی شخصیت آن حضرت پرداخته‌اند، تنها مقاله‌ای با عنوان «امام باقر و صیانت حدیث» درخور توجه و به بحث ما مربوط است. (غروی نائینی، 1385) مقاله یادشده با وجود نقاط قوت بسیاری که دارد و از نخستین تلاش‌ها در راستای تبیین نقش امام باقر در صیانت از حدیث به شمار می‌آید، به لحاظ اینکه تنها به موضوع جایگاه ایشان در صیانت از حدیث پرداخته و از مقوله نقش آن جناب در پایه‌ریزی دانش‌های حدیثی و قواعد علم‌المحدیث غفلت نموده است، دارای کاستی‌هایی است. به هر روی مقاله حاضر در صدد رفع این کاستی برآمده و در تلاش است تا کوشش‌های آن حضرت را در حوزه پی‌ریزی قواعد علم‌المحدیثی و آموزش آن به محدثان و نیز دریافت و تبلیغ حدیث بررسی نماید.

1. شاخصه‌های فرهنگی، اجتماعی و علمی دوران امام باقر 7

باقر امامت دوران مقایسه با 7 با دوران‌های پیش و نیز دوران‌های پس از امامت فرزندش امام صادق 7، می‌آید. بینیم که این دوره دارای ویژگی‌ها و شاخصه‌های ممتاز و منحصر به فردی است به شرح زیر است:

1-1. کثرت شاگردان ایشان در مقایسه با ائمه پیشین؛ به گونه‌ای که طوسی در رجال خود، تنها نام 468 نفر را در ردیف اصحاب محدث امام باقر (ص 151-123) یاد کرده است. (طوسی، 1415: 7)

2-1. کثرت احادیث منقول از این امام؛ به گونه‌ای که روایات منقول از ایشان در مقایسه با سایر امامان پیشین و نیز امامان پسین، به غیر از امام صادق 7، بسیار در خور توجه است؛ مسند ایشان حدود شش جلد است و تنها یکی از یاران ایشان به نام محمد بن مسلم، به گفته خود، سی‌هزار مسئله از ایشان سؤال کرده است. (ابن شهر آشوب، 1956: ج 3، ص 327) درباره جابر بن یزید جعفی هم گفته‌اند که او هفتاد هزار حدیث از امام باقر 7 دریافت داشته است. (حرعاملی، 1414: ج 20، ص 151)

3-1. کثرت کتب و اصول تألیف‌شده؛ چنان‌که گفته‌اند بیشتر اصول چهارصدگانه شیعه در این دوران و دوران امام صادق 7 تدوین شده است. (معارف، 1374: ص 193)

4-1. کشمکش بر سر قدرت و ضعف حکومت حاکم؛ سال‌های امامت امام باقر مقارن با سال‌های پایانی حکومت بنی‌امیه و دوران افول قدرت آنان بود. امام باقر 7

با پنج خلیفه‌های اموی معاصر بود (ر.ک: یعقوبی، بی‌تا: ج 2، ص 269-320) که بیشتر آنان مدت زمان کمی فرصت حکومت پیدا کردند و همین امر در کنار عوامل دیگری مانند قیام زید (ر.ک: مفید، 1414: ج 2، ص 171؛ ابن‌اثیر، 1966: ج 5، ص 242) و به فاصله دو سال پس از آن، قیام یحیی، (ر.ک: ابن‌اثیر، 1966: ج 5، ص 271) باعث شد تا میزان فشارها و کنترل‌ها بر روی امام باقر 7

، در مقایسه با ائمه پیشین، کمتر شود و ایشان امکان برقراری ارتباط با مردم و نشر علوم اسلامی را داشته باشند.

5-1. صدور فرمان کتابت حدیث‌کتابت و تدوین‌های رسمی حدیث‌ها که از زمان خلیفه دوم ممنوع شده بود، (خطیب بغدادی، 1974: 52) در این دوره، به فرمان عمر بن‌عباد المعزیز لغو و فرمان کتابت و تدوین عمومی و رسمی حدیث صادر شد. (دارمی، 1349: ج 1، ص 126) این‌ها فرمان‌ها سبب شد تا زمینه‌ها برای کتابت‌ها و تدوین‌ها حدیث‌ها توسط شیعیان‌ها و برگزاری جلسات علنی آموزش‌ها حدیث‌ها توسط امام باقر 7

آماده‌ها شود؛ هر چند شیعیان پیش از این فرمان نیز به فرمان امامان معصوم به نقل و کتابت حدیث اشتغال داشتند. (معارف، 1381: ص 208)

2. شاخصه‌های حدیث‌ها پژوهی در دوران امام باقر 7

که گیرد شکل دوران آن در حدیث با رابطه در مخصوص فرهنگی تا شد باعث گفته‌ها پیش عوامل مجموع ۱۱ مهم‌ترین شاخصه‌های این فرهنگ را در موارد زیر می‌توان شماره کرد:

1-2. آغاز پرسش‌گری: فتوحات به دست آمده و آشنایی مسلمانان با فرهنگ‌های سایر ملل باعث پیدایش شبهات و پرسش‌هایی جدید در اذهان مسلمانان این دوران شد و دانشمندان مشهور آن دوران، که از پاسخگویی به این شبهات عاجز بودند، به باب علم پیامبر جمله ابن‌عباس شاگردی کرده است، اذعان می‌کند که تنها نزد امام باقر 7

حیران و مضطرب می‌گشته است. (محمدی ری‌شهری، 1416: ج 2، ص 979) عبدالله بن عطاء عالمان را نزد هیچ‌کس متواضع‌تر از زمانی که نزد امام باقر 7

بوده‌ها اند، نمی‌بیند. او حکم بن عتیبه را نزد امام باقر به سان کودکی قلمداد می‌کند که نزد معلمش نشسته است. (مفید، 1414: ج 2، ص 160) محمد بن مسلم پاسخ هم‌سؤالاتش را نزد امام باقر می‌باید و حدود سی‌ها هزار حدیث نزد ایشان فرامی‌گیرد. (ابن‌شهر آشوب، 1956: ج 3، ص 327) البته نباید این نکته را از نظر دور داشت که خود امام باقر 7

در روی آوردن اصحاب به پرسش‌گری و ترغیب آنان به تحقیق و تفحص نقشی درخور داشتند؛ چنان‌ها که در حدیثی از ایشان می‌خوانیم:

وَأَمَلِ الْمَسِيحِ: وَعَ أَرَبِ لِمِ الْمَعِيهِ فِ رُؤُوسِي هَإِنْفِ الْمَلِكِ مُرَجِي وَأَسْأَلُ فِ وَاوَالِ الْمَسِيحِ فِ الْمَعِيهِ وَزَائِنِ خِ لِمِ الْمَعِيهِ

المَّتْ كَلِّمْ وَ الْمَسْتَمِعِ وَ الْمَحْبُ لَهْمَا (صدوق، 1362: ص 245)

2-2. ارتقای علمی و فرهنگی شیعیان و اصحاب ائمه: اغلب راویان، در دوره‌های پیشین، حدیث را بیشتر برای تیمن و تبرک، می‌آموختند، اما در این دوران، با ارتقای فرهنگی اصحاب، دیگر نه فقط برای تیمن و تبرک، بلکه برای یادگیری اصولی و کشف لایه‌های ناپیدای علوم، به خوان دانش اهل بیت مراجعه می‌کردند. بدیهی است که سوآلمات افرادی مانند زراره، حمران بن اعین، ابان بن تغلب و ...، که فقیهانی به نام بودند، نمی‌توانست از روی تیمن و تبرک باشد. امام نیز با تبیین جایگاه حدیث، یارانش را در این مسیر تأیید و یاری می‌کردند؛ ایشان حدیث اهل بیت را زنده‌کننده دل‌ها معرفی می‌کردند: «إِن حَدِيثَنَا يَحْيِي الْمَقْلُوبَ.» (صدوق، 1362: ص 22) و مردم را به تمسک به سنت پیامبر فرامی‌خواندند: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: مَنْ تَمَسَّكَ بِسُنَّتِي فِي اخْتِلافِ أُمَّتِي كَانَ لَهُ أَجْرُ مَنْ هَدَى.» (برقی، 1330: ج 1، ص 27) و بدین‌سان، با تبیین جایگاه و اهمیت حدیث، سطح فرهنگی اصحاب و نوع دید آنان نسبت به کلام اهل بیت را ارتقا می‌بخشیدند.

3-2. کثرت مراجع مردم به اهل بیت: جایگاه ویژه اهل بیت: در نقل احادیث پیامبر 6، که در صد سال گذشته فراموش شده بود، در این دوران برای تمامی مسلمانان شناخته شد. عموم محدثان، در این دوران، بهترین سند احادیث پیامبر 6

را طریقی می‌دانستند که از طریق ائمه اهل بیت به رسول الله نقل شده 6

می‌رسید. (عینی، بی‌تا: ج 7، ص 174؛ مبارکفوری، 1990: ج 9، ص 270) مجموع این عوامل باعث شد زمین خوبی برای فعالیت در عرصه علم و فرهنگ، به ویژه در عرصه دانش حدیث، برای امام باقر 7

فراهم شود. در ادامه مهم‌ترین فعالیت‌های ایشان در عرصه حدیث را بررسی می‌کنیم.

3. تأثیرات امام باقر 7 بر حدیث شیعه

1-3. انتشار و همگانی نمودن حدیث از طریق جلسات عمومی و خصوصی

زیادتی افراد (126 ص، 1 ج، 1349: دارمی)، عبدالعزیز بن عمر توسط حدیث کتابت فرمان از پس این کار اقدام کردند. امام باقر 7، که با تأسی به سلف صالح خود، به فرمان منع کتابت حدیث، بی‌اعتنا بودند، (معارف، 1381: ص 201) با آزاد شدن نگارش حدیث و مناسب شدن جو عمومی، فرصت بهتری را برای بسط دانش پیامبر 6 و امامان پیشین پیدا کردند. مسلمانان، به ویژه شیعیان، که ایشان را تنها وسیله مطمئن برای دستیابی به علوم پیامبر می‌دانستند، در جلسات عمومی - که در مسجد المنبئی، مسجد کوفه و موسم حج برگزار می‌شد - یا در جلسات خصوصی - که اغلب در منزل امام و در ساعات بین نماز ظهر و

عصر و ساعات ابتدایی شب برگزار می‌شد (طوسی، 1363: ج 1، ص 256) - به محضر ایشان می‌رسیدند و احادیث ایشان را ثبت و منتشر می‌ساختند. امام باقر عمومی و اختصاصی، گاه نیز از روش نامه نگاری در نشر حدیث بهره می‌بردند؛ نامه امام به سعدالمخیر، نمونه‌های از این نوع فعالیت‌هاست. (کلینی، 1363: ج 8، ص 52)

2-3. نشر حدیث از طریق پایه گذاری سیستم ارجاع به افراد متخصص

شد، می‌استفاده‌ها آن از هم پیشین امامان دور در بیش و کم که گفته‌های پیش‌های روش بر علاوه در این دوره روشی دیگر نیز برای تبلیغ و انتشار حدیث توسط امام باقر 7 ابداع شد که سیستم ارجاع به افراد و اصحاب متخصص بود؛ امام باقر ابان بن تغلب، از شاگردان فقیه خویش، فرمودند:

مانند افرادی که ما داریم و دوست من بده فتوا مردم برای و بنشینند دینه مسجد در»
تو را در میان شیعیانم بینم. (نجاشی، 1415: ص 10)

ارجاع تغلب بن ابان به او، حیه‌ابی بن سلیم‌های پرسش به پاسخ در ایشان می‌دهند و روایت‌های ابان را به منزل روایت خود معرفی می‌نمایند. (نجاشی، 1415: ص 13) امام صادق 7 نیز عبدالله بن ابی‌یعفور را، که برای رسیدن به محضر امام با مشکلاتی مواجه است، برای یافتن پاسخ پرسش‌های خود، به محمد بن مسلم ارجاع می‌دهند؛ چرا که به بیان امام، او احادیث بسیاری را از امام باقر

7 شنیده بوده و نزد ایشان بسیار شناخته شده بود. (حر عاملی، 1414: ج 27، ص 144)

3-3. نشر حدیث از طریق پایه گذاری فرهنگ عرضه حدیث

باقر امام زمان در که حدیث نشر دیگر روش 7 آغاز و در دوره‌های بعد گسترش یافت، روش عرضه احادیث نبوی بود؛ بدین ترتیب که محدث، حدیثی را که به واسطه دیگران از رسول خدا

6 به دست آورده و در فهم معنای آن عاجز است، نزد امام

7 می‌آورد و نخست از صحت انتساب آن به پیامبر جویا می‌شود و در صورت صحت انتساب، مفهوم آن را از امام فرامی‌گیرد. این روش بی‌تردید یکی از بهترین روش‌ها برای روایت و درایت حدیث است که تا این دوران سابقه نداشته است. به این گونه مراجعات در اصطلاح علم حدیث عرضه حدیث است. (دربار عرضه حدیث و کیفیت و شواهد آن در زمان معصومان ر.ک: مسعودی، 1376: ص 54-29) نتیجه این مراجعات صدور احادیث جدیدی بود که برخی از آنان به صورت قواعد حدیثی

شناخته می‌شود. ویژگی این گونه قواعد حدیثی آن است که مقیاس صحیح و راهکار مواجهه با احادیث را برای محدثان و فقیهان روشن می‌سازد. برای مثال در روایتی از امام باقر 7 می‌خوانیم:

مَأْفِ يَمَانٍ لِّلَا هَ قَلْبِ الْمَلِئِ اَمْتَحَنُ عَبْدٌ وَا مَّرْسَلٌ نَّبِيٍّ وَا مَقْرَبٌ مُلْكٍ لَّا هَبْ لِيُؤْمِنُ مُسْتَعْبَبٌ عَبَّصَ نَأْحَدِيثٍ نَا»
عرفت قلوبكم فخذوه و ما انكرت فردوه الينا» (صفار، 1362: ص 41)

چراست حدیث زد اشتاب انکار و تکذیب از پرهیز، کرد برداشت توان می حدیث این از که ای قاعده که انکار شتاب زده ممکن است به انکار سخن معصوم بیانجامد و انکار سخن معصوم، کفر است چنان که در نقل دیگری از روایت فوق هم در ذیل حدیث به این مطلب اشاره شده است:

«كَانَ اَمَ الْمَلِئِ وَا ذَاہِ كَانِ اَمَ الْمَلِئِ وَا» : «وَلَقِيَّ فَا، هَلْ مَتَحَى لَأُنْمِئَ شِبِّ مَكْدَأَجِ تَدْحَى اُنْ كِهَالِ اَلِ مَأْوِئِ»
«هَذَا، وَالْمِئِنْ كَارُهُ وَا اَلِ كَفَرُ.» (کلینی، 1363: ج 1، ص 401)

3-4. گستراندن عرض احادیث نبوی

باقر امام 7 در جامعه می‌زیست که به سبب وجود حاکمانی نااهل، در طول ده سالها از سنت و سیر رسول خدا 6 فاصله گرفته بود و سنت پیامبر فراموش شده بود. ایشان با بیان احادیث پیامبر سعی می‌نمودند تا مردم را با فرهنگ ناب نبوی آشنا سازند و سنت و سیر ایشان را در جامعه احیا نمایند. امام پیوسته به راوی بودن خود تأکید می‌کرد؛ چنان که خطاب به جابر می‌فرماید:

«خَوَاهِبُ هَلَاكُ يَقِينَا، بَكُوَيِبِمْ حَدِيثِ مَرْدَمِ بَرَايَ اَخُوْدِمَانِ اَجَانِبِ اَزِ مَا اِكْرُ سُوْكَندُ خُدَا اَبَه، جَابِرِ اِي»
از که است نبوی احادیث از گرفته بر، کنیم می بیان مردم برای ما که آنچه شد؛ بزرگان و پیشینیان به ما به ارث رسیده است و از این سخنان، آن چنان که مردم از طلا و نقره اشان نگهداری می‌کنند، محافظت می‌نماییم.» (صفار، 1362: ص 320)

، کند بیان نیز را سندش، کند می بازگو او برای حدیثی هرگاه، خواهد می امام از که جابر پاسخ در نیز و می فرماید:

كَتُبَدِّحُ مَا لَكَ وَالْمَالُ كَمَا لَكَ وَالْمَالُ كَمَا لَكَ وَالْمَالُ كَمَا لَكَ...
بِهَذَا الْمَاسِنَادِ. (حر عاملی، 1414: ج 27، ص 98)

3-5. ترغیب به حدیث باقری پژوهی

باقر امام حدیثی اقدامات از یکی از 7 ترغیب مردم به حدیث باقری پژوهی و فراگرفتن حدیث است. این امر بیشتر از طریق بیان و تبیین پاداش عالمان و متعلمان انجام شده است چنانچه که در حدیثی از ایشان می‌خوانیم:

لَمَّا جَمَعَ لِمَنْ لَمْ يَلْعَنُ الْيَهُودَ وَهُمْ عَلَىٰ ذَالِ أَجْرٍ ثَلَاثِينَ مِائَةً مِّنَ الْمَلَأَةِ... (صفر، 1362: 24)

کردند باقری ترغیب دیگران به دادن آموزش به نیز را عالمان، دانشجویی به مردم ترغیب بر علاوه، امام:

1، ج: 1363، کلینی). يَنَاشُ مِهْرًا جَمَعَ لِمَنْ لَمْ يَلْعَنُ الْيَهُودَ وَهُمْ عَلَىٰ ذَالِ أَجْرٍ ثَلَاثِينَ مِائَةً مِّنَ الْمَلَأَةِ... (ص 35)

6-6. تربیت شاگردان زبده

از فقیهان و عالمان، اروایان باقری‌ها شدند موجب جامعه عمومی شرایط باقری بودن مناسب از خود مردم باقری متمایز شوند. در دوره باقری‌ها پیشین، کمتر افرادی پیدا می‌شدند که تمام زندگی خود را وقف حدیث و دانش نمایند و اغلب محدثان، ضمن آنکه به کسب و کار روزمره می‌پرداختند، در کنار آن به نقل روایات پیامبر نیز اهتمام می‌ورزیدند. اما در این دوران شرایطی فراهم شد که برخی از مردم، توانستند تمام وقت خود را صرف حدیث و دانش نمایند و حوزه باقری‌ها و جلسات درس و بحث فراهم کنند و حتی از این راه ارتزاق نمایند. این امر باعث شد افرادی متخصص و زبده در علوم و فنون حدیث تربیت یابند. امام باقر 7 پیشگام عرصه تربیت افراد متخصص و صاحب رأی در حدیث و تفسیر و سایر علوم بودند. طوسی در رجال خود، نام 468 نفر را در ردیف اصحاب محدث امام باقر

ص 151-123) ایشان به حدی به شاگردان خود توجه داشتند که در آستانه شهادتشان، فرزندشان امام صادق

را به تعلیم و تربیت آن باقری‌ها سفارش می‌کنند و امام صادق

، در پاسخ پدرشان عرض می‌کنند:

به، باشند که شهری هر در و برسند کمال به دینی علوم جهت از که دهیم می پرورش ای گونه به را آنان»
دانش شخص دیگری نیازمند نباشند.» (کلینی، 1363: ج 1، ص 306)

و اسدی ابوبصیر، یسار بن فضیل، معاویه بن برید، خربوذ بن معروف، اعین بن زراره، افراد این ترین مهم از
محمد بن مسلم را می توان نام برد که به گروه اول اصحاب اجماع معروف اند. (طوسی، 1404: ج 2، ص 507)
امام صادق 7 از چهار نفر از یاران مشترک خود و پدر بزرگوارشان بسیار نام برده و آنان را با عباراتی همچون اربعه نجره،
أمناء الله علی حلاله و حرامه (طوسی: 1404: ج 1، ص 398)، المقوامون بالقیس ط، المسابقون المسابقون
(طوسی: 1404: ج 1، ص 399)، أوتاد الارض، أعلام المدین (طوسی، 1404: ج 2، ص 507)، حفاظ المدین و أمناء
أبی (طوسی، 1404: ج 1، ص 348) می ستود و ایشان را به بهشت بشارت می داد. عظمت و کارایی این
گروه به اندازه ای است که امام صادق 7 در رئای آنان می فرماید:

(398 ص، 1 ج: 1404، طوسی) «رفت می بین از و شد می منقطع نبوت آثار نبودند آنان اگر»

و می فرمودند:

(ص 2، ج: 1404، طوسی) «هستند شیعه زینت همواره، باشند رفته دنیا از چه و باشند دنیا در چه، ایشان»
508)

همچنین ایشان دربار جمعی از یاران پدرشان می فرماید:

مرادی ابوبصیر، زراره مگر نماید؛ زنده را پدرم احادیث و ما یاد که نیافتیم را کسی»
محمد بن مسلم و برید بن معاویه و اگر ایشان نبودند کسی را توان یافتن و استنباط راه
هدایت نبود. آنان پاسداران دین و امینان پدرم بودند. (حر عاملی، 1414: ج 27، ص 144؛
طوسی، 1404: ج 1، ص 348)

7-3. تأثیرگذاری بر محدثان اهل سنت

باقر امام اقدامات و ها فعالیت دیگر از 7 در عرصه حدیث، می توان بر تأثیر بسزای ایشان بر محدثان عامه

اشاره کرد. منع \hat{a} نگارش \hat{a} حدیث \hat{a} باعث کمبود منابع در عرصه حدیث شد و این امر بیش از همه کار
محدثان \hat{a} اهل \hat{a} سنت را دشوار ساخت. آنان \hat{a} از بیشتر احادیث \hat{a} پیامبر
6

اطلاع \hat{a} کامل \hat{a} نداشتند و شاید همین امر باعث شد که به \hat{a} قیاس \hat{a} و استحسان \hat{a} روی آورند. پس از رفع
ممنوعیت تدوین حدیث، آنان که سال \hat{a} های سال از گنجینه روایات نبوی محروم بودند، در جستجوی احادیث پیامبر،
به امام باقر
7

و پس از ایشان به امام صادق
7

رسیدند و ایشان را گنجینه \hat{a} ای از دانش یافتند و به همین سبب پای درس ایشان نشستند و این امر مقدمات تأثیرگذاری
ایشان بر محدثان اهل \hat{a} سنت را فراهم ساخت. بسیاری از روایان \hat{a} غیرشیعی، روایت \hat{a} رسول \hat{a} خدا
6

را از صادقین
:

نقل \hat{a} کرده \hat{a} اند. حجاج بن ارطاه، حکم بن عتیبه، سلیمان بن اعمش، عبدالله بن عطاء، عبدالرحمان اوزاعی،
عبدالمملک بن جریج، عطاء بن ابی \hat{a} رباع، ابن \hat{a} شهاب زهري، ابواسحاق سبیعی و ... از مهم \hat{a} ترین روایان
اهل \hat{a} سنت هستند که از امام باقر حدیث نقل کرده \hat{a} اند. (مزی، 1985: ج 26، ص 139) سفیان ثوری، سفیان بن
عیینه، شعبه بن حجاج، ضحاک بن مخلد، عبدالعزیز بن عمران زهري، عبدالملک بن عبدالعزیز بن جریج، مالک بن انس،
ابوحنیفه، یحیی بن سعید قطان و ... نیز از مهم \hat{a} ترین محدثان اهل \hat{a} سنت هستند که از امام صادق
7

روایت نقل کرده \hat{a} اند. (مزی، 1985: ج 5، ص 75) برخی از آن \hat{a} ها مثل اعمش، (صفار، 1362: ص 77، 211، 436؛
طوسی، 1363: ج 4، ص 158؛ 1364: ج 9، ص 315، حر عاملی، 1414: ج 2، ص 295، 390؛ ج 3، ص 48، 79، 182،
306 و ...) و اسماعیل \hat{a} بن \hat{a} ابی \hat{a} زیاد سکونی، (کلینی، 1363: ج 1، ص 12، 23، 46، 71؛ ج 2، ص 47، 54، 79 و
...) و افراد دیگر، روایاتشان \hat{a} در جوامع \hat{a} شیعی هم \hat{a} نقل شده \hat{a} و موثق \hat{a} تلقی می \hat{a} شود.

542 حدود \hat{a} ها، آن مستدرکات و سنن و صحاح از اعم، سنت \hat{a} اهل حدیثی منابع ترین \hat{a} مهم در مجموع در \hat{a}
روایت و با حذف مکررات 334 روایت از امام باقر آمده است که این میزان روایت، در مقایسه با تعداد روایات ائمه
پیش از امام باقر در منابع اهل \hat{a} سنت، به جز روایات امام علی 7، عددی درخور توجه است هرچند در مقایسه با سایر
افزادی که اهل \hat{a} سنت آن \hat{a} ها را هم \hat{a} طبقة \hat{a} امام باقر می \hat{a} دانند، تعداد روایات کمتری از ایشان گزارش
کرده \hat{a} اند. (جهت اطلاع از میزان رویکرد اهل \hat{a} سنت به روایات امام باقر ر.ک: امینی، 1387: ص 168)

8-3. تبیین راهکارهای دریافت، نقد و فهم حدیث

یکی از اقدامات امام باقر 7 در حوزه حدیث، تبیین برخی قواعد و چارچوب \hat{a} های کلی علم حدیث و راهکارهای
دریافت، نقد و فهم حدیث است که در ادامه به برخی از این قواعد اشاره می \hat{a} کنیم:

8-3-1. تبیین حجیت کلام اهل \hat{a} بیت

دادن سر با مسلمانان از برخی اسلام صدر در . است معصومان کلام حجیت ، حدیث دانش در اساسی مباحث از یکی □ □
شعار انحرافی □ «حَسْبُنَا كِتَابُ اللَّهِ □» (بخاری، 1988: ج 5، ص 138) و پس از آن منع تدوین حدیث، (ابوری،
پی‌اچ‌ا: ص 47) بنای انحراف از سنت و سیره پیامبر و معصومان را پی‌اچ‌ا ریزی کردند. امام باقر 7 در راستای مبارزه با
این انحراف و ترغیب مردم به پیروی از سنت پیامبر و معصومان، به تبیین دلایل حجیت کلام اهل پی‌اچ‌ا بیت
می‌اچ‌ا پرداختند؛ چنان‌اچ‌ا که به نقل از پیامبر
6
می‌اچ‌ا فرمایند:

حَالِ أَنْتَ وَبَيْنَ الْمَغَالِيفِ حَرَّتِ بَيْنَ الْمَدِّ أَهْدَى نَعَى نَفَى يَتَبَّأْ أَهْلُ نَمِّ دَلَّاعِ يَتَّامِ نَمِّ لَفَخَ لُكَّ يَفِ □ □
المِبْطَلِينَ وَتَأْوِيلِ الْمَجْهَالِ وَ إِنْ أَيْمَّتْ كُمْ وَفَدَّكُمْ إِلَى اللَّهِ فَانظُرُوا مَنْ تَوَفَّدُوا فَيَ دِينَ كُمْ وَ صَلَّوَاتِ كُمْ.
(حمیری، 1413: ص 77) □ «پس از من، در هر دوره‌اچ‌ا پی‌اچ‌ا، فردی عادل از اهل پی‌اچ‌ا بیت من در میان مردم خواهد بود
که تحریفات دین را می‌اچ‌ا زداید و اقدامات دشمنان را باطل می‌اچ‌ا سازد و تأویلات افراد جاهل را نفی می‌اچ‌ا کند. به
راستی که پیشوایان شما نماینده شما نزد خدا هستند؛ پس بنگرید که چه کسانی را در دین و باورهایتان به نمایندگی انتخاب
می‌اچ‌ا کنید. □»

3-8-2. توجه دادن به لزوم دقت در سماع حدیث

«□ سماع □ روش نیز حدیث تحمل طرق میان در . است حدیث تحمل کیفیت ، حدیث علم در مهم مسائل از یکی □ □
بنا به دلایلی، از جمله ارتباط مستقیم راوی با شیخ حدیث، جایگاه ویژه‌اچ‌ا پی‌اچ‌ا ای دارد. (دربار □ طرق تحمل حدیث و اصول و
قواعد مربوط به آن ر.ک: مدیرشانه‌اچ‌ا پی‌اچ‌ا، 1372-ب: ص 170) امام باقر 7، راویان را به دقت در سماع فرا
می‌اچ‌ا خوانند؛ چنان‌اچ‌ا که می‌اچ‌ا فرمایند:

مَا كَمَ مَاعِ الْمَأْسَةِ سَنُحَ مَلْعَتِ وَ وَلَقَاتِ أَنْ لِي عَن نَكَمِ أَحْرَصَ عَسَمَتِ أَنْ لِي عَن نَكَفِ مَعَالِ إِلَى سَتَلَجِ إِذَا □ □
تَتَّعَلِّمُ حُسْنَ الْقَوْلِ وَ لَمَّا قَطَعَ عَنِّي أَحَدٌ حَدِيثَهُ؛ (مجلسی، 1983: ج 1، ص 222) □ «زمانی که نزد عالمی نشستی،
برای شنیدن، از سخن گفتن حریص‌اچ‌ا پی‌اچ‌ا تر باش؛ خوب گوش دادن را فرا بگیر همان‌اچ‌ا پی‌اچ‌ا گونه که خوب سخن گفتن را یاد
می‌اچ‌ا گیری. سخن کسی را که حدیث می‌اچ‌ا گوید، قطع نکن. □»

ممکن حدیث شیخ سخن نابجای قطع که چرا است حدیث شیخ کلام نمودن قطع از پرهیز، حدیث این در جالب نکته □ □
است به تقطیع حدیث بیانجامد که خود آفتی در حدیث به شمار می‌اچ‌ا رود. (دربار □ تقطیع حدیث و پیامدها و شرایط
آن، ر.ک: مدیرشانه‌اچ‌ا پی‌اچ‌ا، 1372-المف: ص 128) امام در حدیثی دیگر حتی مراحل تحمل و ادای حدیث را نیز تبیین
کرده‌اچ‌ا پی‌اچ‌ا و آن را در خوب شنیدن، خوب حفظ کردن، عمل کردن به آموخته‌اچ‌ا پی‌اچ‌ا ها و انتشار و همگانی نمودن آن
خلاصه کرده‌اچ‌ا پی‌اچ‌ا اند:

قَالَ، الْمُنْصَافُ: قَالَ: لِمِ الْمَلِحِ أَمِ الْمَلِحِ سَوَّلَ رِيَا: قَالَ فَيَبْأَلِنِي أَلْ لُجْرَ جَاءَ: قَالَ أُمِّيهِ نَعِ دَحْمُ بْنُ رَعْفَجِ نَعِ □ □
ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: الْمُنْصَافُ مَأَعْلَهُ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: الْمَلِحُ فَظُلُّهُ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: نَشْرُهُ.
(صدوق: 1362: ص 287)

3-8-3. توجه دادن به مسئله پرهیز از اعتماد به راویان ضعیف

باقر امام است ضعیف راویان به اعتماد از پرهیز، حدیث روایت علم اصول از دیگر یکی □ □ 7 در این زمینه نیز سخنان درخور توجهی دارند؛ چنان‌که می‌فرمایند:

هَأَمَانٌ لِيَ عَنِ مَأْنَتِ مَنْ مَأْنَتِ إِذَا هِيَ يَابِخُ وَ دَعَا إِذَا لَفَأَخُ وَ ثَدَّحَ إِذَا ذَبَاكَ اللَّهُ يَدْبُعُ نَمَّ بَدَعُ نَمَّ فَارَعَ نَمَّ □ □
كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَبْتَ لِي هُفِيهَا ثُمَّ لَا يُخْلَفُ عَلَيْهِ وَ لَا يُأَجْرُهُ؛ (حر عاملی، 1414: ج 19، ص 88) هرکس دروغ
بنده □ □ ای را بفهمد یا خلف وعده □ □ اش را ببیند و بر خیانتش شاهد باشد و با این حال او را بر امانتی، امین گرداند، بر
خداست که او را در آن مسئله دچار مصیبت کند و هیچ پاداشی بر او قرار ندهد.

بیت □ □ اهل احادیث که است بدیهی □ □ : یکی از مهم‌ترین مصادیق امانت است که می‌تواند مشمول این
سخن امام قرار بگیرد. امام در جای دیگر، مردم را از روی آوردن به دانشمندان ستمگر و نیز عابدان جاهل نهی
می‌کند؛ چرا که هر دو گروه یادشده از مهم‌ترین عوامل انحراف و گمراهی به شمار می‌آیند. (مجلسی،
1983: ج 1، ص 207)

3-8-4. توجه دادن به لزوم اعتماد به راویان موثق

شناسایی و راویان دربار □ □ جویی □ □ پی به را آنان، اعتماد غیرقابل راویان به اعتماد از مردم نهی بر علاوه، امام □ □
راویان موثق و اخذ سخنان آنان فرامی‌آید. ایشان دربار □ □ آیه (فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ) (عبس/24)
یکی از مصادیق طعام را دانسی می‌آید دانند که انسان به دست می‌آورد و اینکه انسان باید دقت کند که دانش خود
را از چه کسی فرامی‌گیرد. (کلینی، 1363: ج 1، ص 50) ایشان می‌فرمایند:

قِصَادُ نَعِ هُذَّجَاتِ رَامِحٍ وَ لَالِحِ يَفِ دُوجِ دَيْتِ حَلِّ هَدِي يَفْسَنِ يَدَالِ وَفِ لِمِ الْمَلِحِ بَلَطِ يَفِ وَأَعِ سَارِ □ □
خَيْرٌ مِنَ الْمَدْنِيَا وَمَا حَمَلَتْ مِنْ ذَهَبٍ وَ فِضَّةٍ؛ (حر عاملی، 1414: ج 27، ص 98)

3-8-5. تبیین بحث وجود احادیث جعلی

ما روایی منابع در جعلی احادیث بپذیریم که چنان است جعلی احادیث وجود پذیرش، حدیث علم مسائل از یکی کم و بیش وجود دارد، ضرورت علم رجال و دانش های مرتبط با کشف احادیث مجعول نیز از این رهگذر تبیین می آید. امام باقر 7 با استناد به سخن پیامبر 6، وجود احادیث جعلی و دروغین را در لابلای میراث حدیثی موجود در میان مسلمانان تأیید و در این زمینه به مؤمنان هشدار می دهد. (حمیری، 1413: ص 92) امام حتی در موارد لازم نمونه هایی از احادیث جعلی را که در میان مردم مشهور شده است، ذکر و جعلی بودن آن ها را اثبات نموده اند؛ چنان که می فرمایند:

وَهَآءِذِهِ عِلْمٌ مِنَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَعْلَمَ الْمَلِكُ بِنِاسِ هَآءِذِكَ كُذِبَ لَذَابِ الْمَلْحِ رَأْءِ الْمَأْمُورِ لِحَاسْتِ نَمَلٍ أَوْ إِنْ سَلَّمَ سَمْرٌ دَرَجَلٍ إِلَى الْمَحَانِطِ وَمِنْ ثَمَّ حَلَّ الْأَمْرَاءُ الْعَذَابُ؛ (صدوق، 1966: ج 2، ص 541) نخستین چیزی که شکنجه نمودن را برای حکام جایز قلمداد کرد، دروغی بود که انس بن مالک بر رسول خدا بست که پیامبر دست مردی را با میخ به دیوار کوفت. و از اینجا بود که شکنجه کردن حلال شمرده شد.

انند آ شده یاد آور نیز را آن پیامدهای بلکه، کنند می معرفی را مجعول و جاعل تنها نه، سخن این در امام

3-8-6. ابداع شیو مشیخه نویسی

بدون را احادیث که صورت این به است نویسی مشیخه روش، اسناد اختصار برای محدثان های روش از یکی ذکر اسناد در کتاب خود می آورند و آنگاه در آخر کتاب یا در جای دیگر، طریق خود را به راویان و کتب به طور مفصل گزارش می کنند و بدین ترتیب از تکرار اسناد جلوگیری می کنند. (ر.ک: مدیرشانه چی، 1372-الف: ص 22) شاید بتوان گفت که حدیث معروف امام باقر 7 خطاب به جابر، بتواند اولین سنگ بنای مشیخه نویسی باشد. در این حدیث جابر از امام می خواهد که هرگاه حدیثی برای او بیان می کند، سند آن را نیز بازگو کند. امام در پاسخ به او به سند «حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ

عَنْ جَبْرِئِيلَ عَنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى» اشاره فرموده و سپس فرمودند:

(97 ص، ج 27: 1414، حرعالمی) «است این، آن سند، کنم می بازگو حدیثی تو برای هرگاه»

3-8-7. تبیین اصول نقد متن حدیث

امام است مجعول های روایت شناسایی و روایات متن نقد اصول و مبانی، حدیث دانش در مهم مسائل از یکی

در این زمینه نیز با ارائه راهکارهایی، محدثان را راهنمایی و باب‌هایی را پیش روی آنان گشوده‌اند؛ چنان‌که در حدیثی به نقل از پیامبر، مخالفت حدیث با قرآن را یکی از معیارهای شناسایی حدیث مجعول معرفی می‌کند: «وَهَذَا اللَّهُ تَابَكَ قَافٍ وَدَيْتَ حَ نَمِ يَنْ عَ مَكْ جَاءَ مَافِ يَ بَلَقَ كَانِ نَمِ لِي عَ بَدُكْ مَافِ كَافِ يَ لَ عَ بَ كَذَى سَ» حدیثی و مَا خَالَ فَكَ تَابَ اللَّهُ فَالِيسَ مِنْ حَدِيثِي (حمیری، 1413: ص 92) ایشان، در جای دیگر موافقت حدیث با سنت قطعی پیامبر را ملاک تشخیص صحت حدیث معرفی می‌کند؛ چنان‌که به نقل از رسول خدا 6 می‌کند: «مَنْ تَمَسَّكَ بِسُنَّتِي فِي اخْتِلافِ أُمَّتِي كَانَ لَهُ أَجْرُ مَنْ هَدَيْتُ» (برقی، 1330: ج 1، ص 27) که یکی از مهم‌ترین مصادیق اختلاف، اختلاف بر سر صحت یا عدم صحت حدیث است. □

□

3-8-8. پرهیز از انکار شتاب‌زد □ حدیث

در افراط که داشت توجه باید حال این با. است حدیث دانش در مهم امری، مجعول احادیث شناسایی که گفتیم □ این امر نیز ممکن است موجب گمراهی شود؛ چرا که گاه سطحی‌نگری در این زمینه ممکن است به رد سخن معصوم بیانجامد که پیامد آن کفر و انحراف است. امام در بیانی شیوا و مشهور، مؤمنان را از این خطر آگاه و در این زمینه به آن‌ها هشدار می‌دهند؛ آنجا که می‌فرمایند:

تَعْرِفَ مَا فِي يَمَانِ لَلَا دَقْلَبَ اللَّهُ أَمْتَجَنَ عُبْدٌ وَأَمْرَسَلُ نَبِيٍّ وَأَمَقْرَبُ مُلْكٍ لَأَدَبٌ لَأَيُّمَنْ مُسْتَصْعَبَ عُبَّصَ نَأْحَدِيثَ نَأ □ □ □
قُلُوبُكُمْ فَخُذُوهُ وَ مَا أَنْكَرْتُمْ فَرُدُّوهُ إِلَيْنَا وَ إِنَّمَا الْهَالِكُ الْآنُ يَحْدُثُ أَحَدُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْهُ لَا يَحْتَمِلُهُ،
فِي قَوْلٍ: "وَأَللَّهُ مَا كَانَ هَذَا وَاللَّهُ مَا كَانَ هَذَا،" وَالْمِنْ كَارُهُ وَ الْكُفْرُ. (صَفَار، 1362: ص 41؛ كليني، 1363: ج 1، ص 401)

3-9. معرفی غالیان و منحرفان و راویان غیرقابل اعتماد و برخورد با آنان

بود انجام ده طول به سال دهها که قبلی منع از پد دآمده تشنگی توجه با، حدیث تدوین فرمان صدور با □ □ حدیث‌نو سی و کتابت رسمی و عمومی حدیث به طور گسترده‌ای آغاز شد. بدیهی است که در این میان، بسیاری از احادیث ساختگی نیز، که در طول سال‌های ممنوعیت کتابت حدیث، با حمایت بنی‌امیه و به دست جاعلان حدیث جعل شده و بخشی از فرهنگ مسلمانان را شکل داده بود، با نام حدیث، در متون حدیثی وارد شد. این نوشته‌ها، که اغلب بدون نظارت دقیق و نقد جدی، به طور گسترده در محافل علمی و عمومی مسلمانان ارائه می‌شد، آفتی برای حدیث به شمار می‌رفت. علاوه بر این، آفتی خاص گریبان شیعه را گرفته بود و آن جریان غالیان بود که دست جعل آنان، جریان حدیث شیعه را آلوده می‌کرد. ماجرای قصه‌پردازان و داستان‌های دروغین و اسرائیلی آنان هم کم و بیش در جامع اسلامی رواج داشت. مجموع این عوامل باعث می‌شد که ساحت مقدس حدیث رسول خدا 6، به احادیث جعلی و دروغین آلوده شود و عموم مردم هم که توانایی شناخت حدیث مجعول از غیرمجعول را نداشتند، به هم‌این احادیث به دید قبول می‌نگریستند. در این فضای آشفته که گاه شناسایی افراد دروغگو و مغرض غیرممکن

می‌آید نمود، امام به معرفی و رسوا نمودن راویان کذاب و دروغگو و جعل می‌آید پرداختند تا مؤمنان از مراجعه به آنان خودداری کنند. یکی از این افراد بنان است که امام او را معرفی و و لعن نموده و کذب او را آشکار ساخته است. (طوسی، 1404: ج 2، ص 590)

3-10. بر جای نهادن میراث حدیثی منحصر به فرد

باقر امام اقدامات از دیگر یکی 7 در حوز علم حدیث، بر جای نهادن میراث حدیثی منحصر به فرد است. آنچه از احادیث ایشان در زمینه‌های مختلف به دست ما رسیده است، نشان از فعالیت فراگیر در همه حوزه‌های علوم اسلامی دارد. از آنجا که ژرف‌اندازی پژوهی و سؤال از دل قرآنی و غر قرآنی احکام و معارف، مطرح‌اند ساختن شبهه‌های متنوع در حضور امام، پرسش درباره ملاجم و فتن دوره‌های پیشین، سؤال‌اند از تفسیر قرآن و عرض آیت و روایت بر ایشان و کندوکاو در تمامی مباحث علمی، فلسفی و کلامی از ویژگی‌های راویان و محدثان این دوره است، لذا موقعیت این دوران اقتضا می‌آید نمود که امام باقر 7 تمامی علوم اسلامی سخن بگوید و در حافظ تاریخ، میراث پر بها ی را از خود به ادگار گذارد. (مفید، 1414: ج 2، ص 162) در ادامه به حوزه‌های مختلفی که آثاری از امام باقر 7 در آن به دست ما رسیده است، اشاره می‌آید کنیم:

3-10-1. میراث حدیثی امام باقر 7 در زمینه قرآن و تفسیر آن

باقر امام سفارش 7 به خواندن، حفظ کردن، تدبیر در قرآن و عمل به آن در بسیاری از متون حدیثی آمده‌اند است. (برای نمونه رک: کلینی، 1363: ج 8، ص 52) امام باقر 7 از صوتی خوش بهره‌مند بودند؛ چنان‌اند که درباره ایشان آمده است که از خوش‌صدا تر بن مردم در تلاوت‌اند قرآن به شمار می‌آید رفتند. (کلینی، 1363: ج 2، ص 616) علاوه بر این، ایشان در زمینه تفسیر قرآن و تبیین قواعد آن نیز اقدامات ارزنده‌ای به سامان رسانده‌اند. قتاده، فقه و مفسر بصره به حضور امام باقر 7

می‌آید رسید. امام، برای امتحان او تفسیر آیه‌ای را از او می‌آید پرسد که وی آن آیه را با رأی خود تفسیر می‌آید کند. آنگاه امام، او را از تفسیر به رأی بر حذر می‌آید دارند و آن را عامل هلاک و اهلاك معرفی می‌آید کنند و می‌آید فرمایند:

قرآن، قتاده ای تو بر وای (ص 312، 8، ج 1363، کلینی)؛ هَبْ بَوَطْخَ نَمِ الْمُقْرَأَنِ فِعْرِی مَا إِنَّ دَتَادِقَ یَا کَ یَحَوِّی
را فقط کسی [کامل] می‌آید شناسد که مخاطب واقعی قرآن‌اند است.

باقر امام تفسیری روایات در 7 گاه تبیین مفهوم یک آیه مورد توجه قرار گرفته است؛ چنان‌اند که در تبیین آیه (وَمَنْ یَحْلِلْ عَلَیْهِ غَضَبِیْ فَقَدْ هَوَى) (طه/82) آن را به معنای طرد و عقاب الهی دانسته‌اند. (کلینی، 1363:

ج 1، ص 110) گاه به بیان شأن نزول یا سبب نزول آیه پرداخته‌اند؛ چنان‌که دربار آی (فَكَبُّواْ فِیْ هَؤُلَاءِ وَاَلْغَاوُونَ) (شعراء/94) فرموده‌اند که این آیه دربار قومی نازل شده است که حق را با زبانشان توصیف کردند، اما در مقام عمل با آن مخالفت نمودند. (کلینی، 1363: ج 1، ص 48) گاه نیز به بیان مصدق یک آیه پرداخته‌اند؛ چنان‌که در معرفی مصداق اتم (هَلْ یَسْتَوِی الِّذِیْنَ یَعْلَمُونَ وَاَلِّذِیْنَ لَیْسَ لَهُمْ شِرْکٌ مِّمَّنْ دُونِہُمْ) (زمر/9) فرمودند:

ص 1، ج 1363، کلینی). المألباب وأول نات یعش و ناودع مون علی لا ین ذال و ون معلی ین ذال حن آم ین (212)

و د دربار سؤالی به پاسخ در که چنان است نموده روشن را آیه مراد و پرداخته متشابه آیات تبیین به نیز گاه (انتساب آن به «الله» به کار بست مجازی د در قدرت اشاره کرده و فرموده‌اند:

متعال خداوند که چنان شود؛ می معنا هم نعمت و قوت به عرب کلام در، دست معنای به «د» (می‌آند فرما د: (و اذکر ع بدنا داود ذا المائی دی) (ص 17) و می‌آند فرما د: (و المس ماء بن ناء)؛ (ذاریات/47) ... و وقتی گفته می‌آند شود: «فلانی نزد من دست‌آنها را بسیاری دارد»، مراد آن است که احسان، نیکو و کرامت دارد و در عبارت «لَعْنَةُ عَنَدِي ذَبَّ ضَاءَهُ»، د به معنای نعمت است. (صدوق، 1388: ص 16)

باقر امام حدیثی های فعالیت از بخشی روی هر به 7، به حوز روایات تفسیری مربوط می‌آند شود.

7

ابن‌آندیم کتابی با عنوان نفس و قرآن را به امام باقر نسبت داده است که ابوالجارود از ایشان روایت کرده است. (ابن‌آندیم، بی‌تا: ص 36) به نظر می‌آند رسد که آن نفس ر، همان نفس ر ابوالجارود معروف است که بخش‌آنها را از آن در تفسیر منسوب به علی بن ابراهیم قمی آمده است. (معرفت، 1380: ج 2، ص 160 و ص 183) به جز ابوالجارود، ابان بن تغلب (ابن‌آندیم، بی‌تا: ص 276) و جابر بن زید جعفی (بغدادی، بی‌تا-ب: ج 1، ص 249؛ آقابزرگ طهرانی، 1983: ج 4، ص 250) نیز کتاب‌آنها را در نفس ر داشته‌اند که با د برگرفته از روایت نفس ری امام باقر 7 باشد.

2-10-3. میراث حدیثی امام باقر 7 در زمین اعتقادات

باقر امام دوران در اما، نداشت رواج مردم تود میان در چندان اعتقادی مباحث اسلام نخستین های دهه در 7، با رواج مباحث کلامی و اعتقادی در میان مردم، پرسش‌آنها را صاحب نیز در این زمینه رو به فزونی نهاد و چنین شد که بخشی از میراث حدیثی امام باقر 7

را مباحث اعتقادی تشکیل داد؛ چنان‌که کمتر صفحه‌آنها را از صفحات کتاب‌آنها المتوحید

اصول کافی

را می‌آید توان مشاهده کرد که روایتی از امام باقر

7

یا فرزند وی در آن نباشد؛ برای مثال زراره می‌گوید:

باقر امام از پرسیدم: «آیا زمانی بوده که خدا باشد، ولی چیزی نبوده باشد؟» امام فرمود: «آری. خدا بوده و چیزی نبوده است.» پرسیدم: «پس خدا کجا بوده است؟» امام باقر 7 که به پستی خویش تکیه داده بودند، راست نشستند و فرمودند: «ای زراره، سخن محالی گفتی؛ چرا که از مکان لا مکان پرسیدی.» (کلینی، 1363: ج 1، ص 90؛ مجلسی، 1983: ج 54، ص 160)

امام. خداست صفات مسأله دوره این در بحث مورد اعتقادی مسائل دیگر از 7، در این زمینه، با نفی گرایش های افراطی تعطیل و تشبیه، بر تنزیه ذات باری از هر گونه کیفیت و ویژگی های جسمانی تأکید و ازلی بون صفات ذات، همانند علم، را تبیین کرده است. (کلینی، 1363: ج 1، ص 107)

3-10-3. میراث حدیثی امام باقر 7 در زمینه فقه و احکام شرعی

باقر امام از شده نقل احادیث بیشتر در 7 در موضوع فقه است. از آنجا که احکام فقهی از مسائل مورد ابتلا و روزمره مسلمانان و شایع ان بود، فهم آن احکام یکی از دغدغه های اصلی مردم عادی و فقهای آن فرهیخته های گردید. علاوه بر این، تنوع روایات و تحولات پدید آمده پس از رحلت پد امیر

6

موجب دوگانگی فرهنگ فقهی شیعه و اهل سنت شد و این دوگانگی باعث کثرت سؤال در این موضوعات گردید. گذشته از این ها، تنوع احادیث فقهی و نقل آن از طرق صحیح و قابل اعتماد به امری رایج نزد اصحاب امام در این دوران تبدیل شد و این امر موجب شد که مجموعی از احادیث به نسل های آینده انتقال یابد. با مراجعه به کتاب

وسائل المشیخه

، که تنها به بیان احادیث فقهی پرداخته است، روایات نسبتاً فراوان امام باقر

7

در فقه را می‌آید توان ملاحظه کرد. روایات نقل شده از ایشان از جهت کثرت، پس از روایات امام صادق

7

، در رد دوم قرار دارد که متون برخی از این احادیث با سلسله سند امامان معصوم به پد امیر

6

می‌آید رسد.

4-10-3. میراث حدیثی امام باقر 7 در زمینه اصول استنباط

امام‌های \hat{a} فعالیت دیگر از فقه 4 شاگردان پرورش و اجتهاد روش، استنباط و اجتهاد کلی قواعد، اصول آموزش $\square \square$
باقر 7 است. بی \hat{a} شک پرورش این شاگردان و ورزیده ساختن آنان، نیازمند تبیین قواعد این دانش است. فرمان امام
باقر 7 به ابان بن تغلب مبنی بر نشستن در مسجد و افتاء برای مردم هم نمایان \hat{a} $\square \square$ گر به بار نشستن این
تلاش \hat{a} $\square \square$ است. (نجاشی، 1415: ص 73) بر این اساس می \hat{a} $\square \square$ توان بخشی از قواعد علم اصول استنباط را در احادیث امام
باقر 7 ردیابی کرد. برای نمونه قاعد \square فراخ از امام باقر 7 نقل شده است:

شک است گذشته آن زمان و محل که چه زی در هرگاه و؛ه اکم ه امض ف ی ضم دق آم ف ه ککتش ماکل $\square \square \square$
کردی، بنا را بر آنچه با د باشد، بگذار \square . (حر عاملی، 1414: ج 8، ص 238)

باقر امام توسط نیز لاضرر قاعد $\square \square \square$ 7 از پیامبر 6 نقل شده است. (حر عاملی، 1414: ج 18، ص 32) مبانی و معیارهایی
مثل اشتها حدیث در میان اصحاب، استناد به قول عدل و اوثق، مخالفت حدیث با مذهب عامه، عمل به احتیاط و ... هم
که در علاج اخبار متعارض از آن \hat{a} $\square \square$ ها استفاده می \hat{a} $\square \square$ شود، توسط امام باقر
7

تبیین شده است. (مجلسی، 1983: ج 2، ص 245؛ عطاردی، 1381: ج 1، ص 170) علاوه بر این، امام با قیاس و رأی در
حوز \square احکام فقه مخالفت کرده و در جای \hat{a} $\square \square$ جای سخنان خود این امر را مورد نکوهش قرار داده \hat{a} $\square \square$ اند. به باور امام
هرکس به رأی خود افتاء کند، حلال خدا را حرام و حرام او را حلال می \hat{a} $\square \square$ گرداند. (کلینی، 1363: ج 1، ص 58) امام
در بیانی در نکوهش قیاس فرموده \hat{a} $\square \square$ اند:

مجلسی) «؟لوه المص ی قضت لا و یا المص ی قضت ض المحای و ه ن المص قاس ت یف ک و قاس ت لا ه ن المص این $\square \square \square$
1983: ج 2، ص 308) در سنت قیاس نمی \hat{a} $\square \square$ شود؛ چگونه در سنت قیاس شود، در حالی که زن حائض روزه \hat{a} $\square \square$ اش را
قضا می \hat{a} $\square \square$ کند، اما نماز را قضا نمی \hat{a} $\square \square$ کند؟

داشتند \hat{a} $\square \square$ می باز شرعی مستند بدون شخصی نظر و رأی از پیروی از شاگردانشان ایشان $\square \square$

ول قن ف ه ن المص و تاب المک ی ف هادج لان اشیاء این ل ع در ی: ر ع ف ج \hat{a} $\square \square$ ی ا ب ل ک ت ق: صیر ب \hat{a} $\square \square$ ی ا ب ن ع $\square \square$
ف یها بر آئی؟ ف قال: أما إن ک إن أص بت ل م ت وجر و إن أخطأت ک ذبت ع لى الله (برقی، 1330: ج 1، ص 213)

\square

اصلاح و اخلاقی مسائل به پرداختن از را امام، ها، زمینه این در پاسخ و پرسش کثرت و فقهی و اعتقادی مسائل
نفوس یاران بازنمی داشت. ایشان، در فرصت های مختلف، به بیان مسائل اخلاقی و تبیین ویژگی های مؤمنان
واقعی می پرداختند تا از این رهگذر، به اصلاح نفوس یاران خویش همت گمارند. معرفی ویژگی های شیعیان
واقعی (کلینی، 1363: ج 2، ص 76)، برادری مؤمنان (کلینی، 1363: ج 2، ص 166)، امانت داری (کلینی، 1363: ج 2
ص 162)، نیکوکاری (مجلسی، 1983: ج 75، ص 175)، توبه (کلینی، ط 1363: ج 2، ص 440)، حقوق همسایه
(محمدی ری شهری، 1416: ج 1، ص 448)، صلح و رحمت (محمدی ری شهری، 1416: ج 2، ص 1055)، زهد
(محمدی ری شهری، 1416: ج 2، ص 1170) و... از موضوعاتی است که روایات بسیاری از آن امام دربار آن ها
گزارش شده است.

3-10-6. میراث حدیثی امام باقر 7 در زمینه تاریخ و سه ره

باقر امام امامت دوران 7 مصادف با آغاز تاریخ نگاری اسلامی است. در این دوران گروهی از محققان به
جمع آوری گزارش های تاریخی از صدر اسلام تا آن زمان پرداخته و آنها را مدون می کردند. شخصیت
علمی امام باقر 7 و مرجعیت ایشان، باعث شد که بسیاری از تاریخ نگاران نویسان به ایشان
مراجعه و برخی از حوادث تاریخی را بر پایه روایت های ایشان تنظیم و گزارش کنند؛ برای مثال با توجه به آنکه امام
باقر 7 در جریان حادثه عاشورا چهارساله بودند و در آن ماجرا حضور
داشتند، گزارش های مختلفی را از حوادث آن روز بیان نموده اند؛ چنان که طبری، چگونگی شهادت امام
حسن 7 و فرزندش رخوار اشان را به طور کامل از امام باقر 7

نقل کرده است. (طبری، 1983: ج 4، ص 342؛ ابومخنف، بی تا: ص 172) علاوه بر این، ماجراهایی مثل قیام مختار
(ابومخنف، بی تا: ص 375)، ماجرای حکمیت (منقری، 1382: ص 500)، ماجرای جنگ جمل (مفید، بی تا: ص
158) و... از مهم ترین مطالب تاریخی هستند که توسط امام باقر گزارش شده است. سیر امامان پیشین نیز از جمله
موضوعات مورد علاقه امام باقر 7

بود که کم و بیش بدان پرداخته اند. (برای نمونه ر.ک: کلینی، 1363: ج 5، ص 151)

نتیجه گیری

دارد: می تقدیم پژوهش رهاورد عنوان به را زیر مطالب، آمد گفته آنچه بندی جمع در

1. امام باقر 7 تأثیری شگرف بر فرهنگ حدیثی شیعه دارد که این تأثیرات در اموری چون کثرت شاگردان ایشان و
احادیث منقول از آن حضرت، فراوانی کتب تألیف شده در دور امامت ایشان و دوره های پسین، گرایش
اصحاب به پرسشگری، ارتقای علمی اصحاب و افزایش مراجعه مردم به اهل بیت نمود یافته است.

2. امام باقر 7 با اقداماتی چون نشر حدیث در مجالس عمومی و خصوصی، ترویج عرضه حدیث، ترغیب مردم به حدیث¹ پژوهی، تربیت شاگردانی مثل طبقه اول اصحاب اجماع، تأثیرگذاری بر محدثان اهل سنت و معرفی غالیان و منحرفان به جامعه علمی آن روز تأثیر بسزایی در رشد و ارتقای حدیث و دانش² های مرتبط با آن داشتند؛ به گونه ای که نتایج تلاش های ایشان را در دوره های امامان بعدی می توان مشاهده کرد.

3. ایشان با طرح و تبیین مباحثی چون حجیت کلام اهل بیت، لزوم دقت در سماع، پرهیز از اعتماد به روایت ضعیف، لزوم اخذ حدیث از روایان موثق، ابداع شیخه نویسی، بیان اصول نقد متن حدیث، پرهیز دادن محدثان از انکار شتاب زدگی و نیز طرح مسئله وجود احادیث جعلی در میان میراث روایی موجود، در ارتقای دانش حدیث و تحکیم مبانی آن، گامی بلند برداشتند.

4. امام باقر 7 میراث حدیثی منحصر به فردی را در همه موضوعات علوم اسلامی از تفسیر، اعتقادات، فقه و اصول استنباط گرفته تا اخلاق، تاریخ و سیره برای نسل های بعدی شیعیان از خود بر جای گذاشتند که این میراث حدیثی فرزندان امام صادق 7 مهم ترین و بزرگ ترین منبع معرفتی شیعه به شمار می آید.

□

کتابنامه

قرآن کریم.

1. آقابزرگ طهرانی، محمد محسن، (1983م)، المذریعه الی تصانیف المشیعه، بیروت: دارالماضواء، چاپ سوم.

2. ابن اثیر، علی بن ابی المکرّم، (1966م)، المکامل فی التاریخ، بیروت: دارصادر.

3. ابن شهر آشوب، محمد بن علی، (1956م)، مناقب آل ابی طالب، نجف: حیدریه.

4. ابن المندیّم، محمد بن ابی یعقوب، (بی تا)، المهرست تصحیح: رضا تجدد، بی تا، بی تا.

5. ابوريه، محمود، (بي‌آه‌آتا)، اضواء على المسنه الممحمديه بي‌آه‌آجا، بي‌آه‌آنا.

6. ابومخنف ازدي، لوط بن يحيى، (بي‌آه‌آتا)، مقتل الحسين، تصحيح: حسين غفاري، قم: بي‌آه‌آنا.

7. امين، محسن، (بي‌آه‌آتا)، اعيان المشيعه، تصحيح: حسن امين، بيروت: دارالمتعارف.

8. اميني، نوروز، (1387ش)، «روايات اهل بيت در منابع اهل سنت»، فصلنامه علوم حديث، شمار 47، ص 146-184.

9. بخاري، محمد بن اسماعيل، (1981م)، الجامع المصحيح، بيروت: دارالفكر.

10. برقي، احمد بن محمد بن خالد، (1330ق)، المحاسن، تصحيح: جلال الدين حسيني، تهران: دارالمكتب الاسلاميه.

11. بغدادى، اسماعيل پاشا، (بي‌آه‌آتا-الف)، ايضاح الممكنون، تصحيح: محمد شرف الدين، بيروت: داراحياء التراث العربى.

12. -----، (بي‌آه‌آتا-ب)، هديه المعارفين، بيروت: داراحياء التراث العربى.

13. حرعالملى، محمد بن حسن، (1414ق)، وسائل المشيعه الى تحصيل مسائل الشريعه، قم: آل‌المبيت، چاپ دوم.

14. حلى، حسن بن يوسف، (1417ق)، خلاصه الاقوال، تصحيح: جواد قيومى، قم: نشر الفقاهه.

15. حميرى، عبدالله بن جعفر، (1413ق)، قرب الاسناد تصحيح: مؤسسه آل‌المبيت، قم: مؤسسه آل‌المبيت.

16. خطیب بغدادی، احمد بن علی، (1974م)، تقييد المعلم، تصحيح: يوسف المعش، بی‌آل: دار احیاء المسنه النبویه.
17. خویی، ابوالقاسم، (1413ق)، معجم رجال الحديث بی‌آل: بی‌آل، چاپ پنجم.
18. دارمی، عبدالله بن بهرام، (1349ق)؛ سنن الدارمی، دمشق: اعتدال.
19. صدوق، محمد بن علی بن بابویه، (1966م)، علل المشايخ، نجف: حیدریه.
20. -----، (1338ش)، معانی الاخبار، تصحيح: علی‌آل: اکبر غفاری، قم: انتشارات اسلامی.
21. -----، (1362ش)، المخصال، تصحيح: علی‌آل: اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
22. صفّار، محمد بن حسن، (1362ش)، بصائر المدرجات، تصحيح: حسن کوچه‌آل: باغی، تهران: علمی.
23. طبری، محمد بن جریر، (1983م)، تاریخ المطبری، بیروت: علمی، چاپ چهارم.
24. طوسی، محمد بن حسن، (1404ق)، اختیار معرفه الرجال (رجال المکشّی)، تحقیق: سید مهدی رجائی، قم: آل‌آل‌المبیت.
25. -----، (1363ش)، الاستبصار، تصحيح: حسن موسوی، تهران: دارالمکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.
26. -----، (1364ش)، تهذیب الاحکام، تصحيح: حسن موسوی، تهران: دارالمکتب الاسلامیه، چاپ

سوم.

27. -----، (1415ق)، رجال، تصحيح: جواد قيومي، قم: انتشارات اسلامي.

28. -----، (1417ق)، المهرست، تصحيح: جواد قيومي، قم: نشر الفقاهه.

29. عيني، محمود بن احمد، (بي انا)، عمده المقاري، بيروت: دار احياء التراث العربي.

30. عطاردى، عزيزالله، (1381ش)، مسند الامام الباقر، مشهد: عطارد.

31. غروى نائينى، نهله، (1385ش)، «امام باقر (عليه السلام) و حفظ و صيانت حديث»، فصلنامه تحقيقات 32. علوم قرآن و حديث، سال سوم، شماره اول، ص 53-82.

33. قمى، عباس، (1388ش)، منتهى الآمال، تهران: ميلاد، چاپ پنجم.

34. كلينى، محمد بن يعقوب، (1363ش)، الكافى، تحقيق: على اكبر غفارى، تهران: دار المکتب الإسلاميه، چاپ پنجم.

35. مباركفورى، محمد عبدالرحمن، (1990م)، تحفه الماحوذى بشرح جامع المترمذى، بيروت: دار المکتب العلميه.

36. مجلسى، محمدباقر، (1983م)، بحار المانوار، بيروت: الموفاء، چاپ دوم.

37. محمدى رى انا شهرى، محمد، (1416ق)، ميزان المحكمه، قم: دار الحديث.

38. مديرشانه انا چى، محمد كاظم، (1372ش انا - الف)، درايه الحديث، قم، انتشارات اسلامي.

39. -----، (1372ش - ب)، علم‌المحدث، قم: انتشارات اسلامي، چاپ پنجم.

40. مزي، يوسف، (1985م)، تهذيب الكمال، تصحيح: بشار عواد معروف، بيروت، بي‌نا، چاپ چهارم.

41. مسعودي، عبدالمهادي، (1376ش)، «عرضه حديث بر امامان (بخش اول)»، فصلنامه علوم حديث، شمار 6، ص 57-29.

42. -----، (1377ش)، «عرضه حديث بر امامان (بخش دوم)»، فصلنامه علوم حديث، شمار 9، ص 169-120.

43. معارف، مجيد، (1374ش)، پژوهشي در تاريخ حديث شيعه، تهران: ضريح.

44. همو، (1381ش)، تاريخ عمومي حديث، تهران: كوير، چاپ دوم.

45. معرفت، محمدهادي، (1380ش)، تفسير و مفسران، قم: التمهيد.

46. مفيد، محمد بن محمد، (1414ق)، الإرشاد في معرفة حجج الله على العباد، تصحيح: مؤسسسه آل‌المفيد، بيروت: دارالمفيد، چاپ دوم.

47. -----، (بي‌نا)، المجمل، قم: مكتبه المداوري.

48. منقري، نصر بن مزاحم، (1382ق)، وقعه صفين، تصحيح: عبدالسلام محمد هارون، قاهره، مؤسسسه العربيه الحديثه، چاپ دوم.

49. موحّد ابطحی، محمدعلی، (بی‌آشنا)، تاریخ آل‌آزاره بی‌آشنا، بی‌آشنا.

50. نجاشی، احمد بن علی، (1415ق)، رجال المنجاشی، قم: انتشارات اسلامی، چاپ پنجم.

51. یعقوبی، احمد بن ابی‌آشنا یعقوب، (بی‌آشنا)، تاریخ المیعقوبی، بیروت: دارصادر.

□

□

□

□

□